

Ю. В. ОНИЦЬК

СУТНІСТЬ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Розглядається одна із фундаментальних категорій митного законодавства – митні правовідносини. З'ясовується їх сутність, основні риси, пропонується її авторське визначення.

Ключові слова: митні правовідносини, митне законодавство.

Рассматривается одна из фундаментальных категорий таможенного законодательства – таможенные правоотношения. Выясняется их сущность, основные черты, предлагается ее авторское определение.

Ключевые слова: таможенные правоотношения, таможенное законодательство.

The article contains one of the fundamental categories of customs legislation - customs legal relationships. Based on legal science achievements, one clarifies their essence, basics, and the author definition is proposed.

Key words: customs legal relationships, customs legislation.

Основоположним елементом митної справи є митне законодавство і, як наслідок, правовідносини у даній галузі. Варто зважати на те, що митні правовідносини мають багато особливостей, специфічних рис, зумовлених складністю й неоднорідністю митної справи як предмета митно-правового регулювання. Вони складаються з різних відносин і зв'язків, що регламентуються нормами різних галузей права. Митне правовідношення є одним із основних фундаментальних понять митно-правового регулювання. З цього приводу Р.О. Халфіна наголошує, що правовідношення це та форма, в якій абстрактна норма права набуває своє реальне буття, втілюючись в реальному, конкретному суспільному відношенні. Правовідношення виражає, таким чином, особливий вид зв'язку права з регульованими ним суспільними відносинами, в якому діалектично поєднується абстрактність норми з конкретністю даного життєвого відношення. Саме тому проблема правовідношення привертає до себе широку увагу як теорії держави і права, так і теорії ряду галузей¹.

У теорії права існує багато визначень поняття «правовідносини». Проте найбільш поширене наступне: правовідносини - це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, охоронюваних і гарантованих державою².

Залежно від галузевої належності правовідносини можуть бути адміністративними, фінансовими, цивільними, кримінальними та ін. Чимало науковців зазначають про наявність в системі права митних правовідносин. Реальність існування відносин у галузі митної справи не підлягає сумніву. Суб'єкти ввозять в країну і вивозять з її території товари, тому факт такого переміщення зобов'язує вступати у певні зв'язки як з іноземним партнером, так і з відповідним державним органом, уповноваженим на управління даною сферою. Безумовно, дані відносини не можливі без відповідного правового регулювання. Під впливом правового регулювання суспільним відносинам надається правова форма, в результаті чого вони стають правовими.

У наукових джерелах існує значна кількість думок учених щодо розуміння категорії «митні правовідносини». Наприклад, О.М. Козирін зазначає, що митні правовідносини – це врегульовані нормами митного законодавства суспільні відносини, що виникають у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон³. У свою чергу, Б.М. Габрічідзе вважає, що митні правовідносини – це суспільні відносини, що становлять відповідний блок, елемент, частину митної справи, які входять до його структури і врегульовані митно-правовими нормами⁴. Натомість І.О. Федотова наголошує, що митні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права, які виникають у зв'язку з переміщенням товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України, та забезпечуються примусовою силою держави⁵. На думку В.Я. Настюка, митні правовідносини – це різновид суспільних відносин, які за своєю формою є індивідуально визначеними зв'язками уповноважених і зобов'язальних осіб, а за безпосереднім змістом є взаємодією осіб, які реалізують свої суб'єктивні права й виконують покладені на них юридичні обов'язки на підставі норм митного права⁶. М.М. Рассалов визначає митні правовідносини як відносини з приводу правового регулювання митного оформлення товарів та транспортних засобів, стягування митних платежів, митного і валютного контролю тощо⁷. Е.А. Достатенко стверджує, що митне право як комплексна галузь права досліджує суспільні відносини, пов'язані з діяльністю митних органів як усередині держави, так і на міжнародному рівні. Правовідносини митного характеру існують не тільки всередині держави, а й у зовнішній торгівлі, в них завжди присутній іноземний елемент, оскільки сучасна практика здійснення зовнішньоекономічних зв'язків має справу з двома рівнями регулювання: національним і міжнародним⁸.

Однак, на нашу думку, вищезазначені наукові положення не розкривають в повній мірі характеристику та особливості митних правовідносин. Насамперед, слід зазначити, що науковцями не враховується той факт, що суспільні відносини, які складаються у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, регулюються за допомогою норм різної галузевої належності (потребують комплексного правового регулювання нормами різних галузей права), а не лише норм митного законодавства. Митне законодавство не має власного предмету правового регулювання, оскільки факт переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон відбувається із застосуванням норм адміністративного, фінансового, цивільного, міжнародного та ін. законодавства. У зв'язку з цим митне законодавство є комплексною галуззю законодавства, а з ученими, які зазначають про існування такого правового утворення як митне право, погодитися не можна. Отже, на наш погляд, доцільно вести мову про галузь митного законодавства, але ні в якому разі не про митне право. Тому, базуючись на положеннях теорії права, спробуємо дати визначення митно-правовим відносинам.

У зв'язку з цим доцільно виділити загальні ознаки (об'єднуючи правовідносини у галузі митної справи з іншими правовідносинами) митних правовідносин та їх специфічні особливості (що показують їх відокремленість).

Для митних правовідносин, як і більшості правовідносин, характерні такі загальні ознаки:

1) нормативність, що означає виникнення, зміну та припинення таких правовідносин лише на основі норм митного законодавства. Ця ознака ґрунтується на

регулюванні митних відносин відповідними нормативно-правовими актами, виданими компетентними державними органами. При цьому слід враховувати, що нормативність у галузі митної справи передбачає урегульованість даних відносин нормами різних галузей права;

2) вольовий характер, який полягає у тому, що навіть при наявності юридичної норми вона не реалізується, тобто правовідношення не може з'явитися і потім функціонувати без волевиявлення його учасників, принаймні, одного з них. Отже, правовідносини перш ніж виникнути, формуються у свідомості та волі людини. Іншими словами, товари і транспортні засоби не можуть здійснювати перетин митного кордону без бажання будь-якої особи на їх переміщення;

3) державно-владний характер, що означає наявність у нормах законодавства та діяльності митних органів владних приписів, що регламентують переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. В. Я. Настюк зазначає, що у державно-митних правовідносинах одним із суб'єктів завжди має бути носій державно-владних повноважень⁹. Державно-владний характер прав та обов'язків однієї зі сторін митних відносин надає цим відносинам особливого змісту. Нормами митного законодавства створюється такий режим регулювання, який формально включає будь-яку можливість суб'єктивізму в управлінні митною справою;

4) взаємозв'язок суб'єктів митних правовідносин за допомогою наділення їх суб'єктивними правами і юридичними обов'язками. Держава або уповноважений нею митний орган реалізує свою компетенцію через владні повноваження, тоді як інша сторона реалізує правоздатність, яка за своїм змістом залежна від компетенції владної сторони митних правовідносин;

5) охорона від правопорушень засобами державного примусу. Особи, винні у скоєнні правопорушень у митній сфері, притягуються до адміністративної, фінансової, цивільної та кримінальної юридичної відповідальності.

У літературі виділяється також така ознака правових відносин, як індивідуалізованість суб'єктів, суворона визначеність їх взаємної поведінки, персоніфікація прав і обов'язків, що дозволяють розмежувати правовідносини від безособового абстрактного зв'язку¹⁰. Тобто, правовідношення завжди індивідуалізовані, у нього вступають конкретні суб'єкти. У митній сфері до них відносяться митні органи і суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, для визначення митних правовідносин можна використати поняття, запропоноване С.С. Алексєєвим, який визначає правовідношення як виникаючий на основі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, що характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та підтримуваний (гарантований) примусовою силою держави¹¹. Однак поряд із загальними ознаками правовідносин у галузі митної справи доцільно виявити їх специфічні риси, що відрізняють від інших суспільних відносин, врегульованих правом.

Головною (базовою) специфічною ознакою митних правовідносин є їх комплексний характер. Відносини у митній сфері регулюються нормами різної галузевої належності (нормами різних галузей права та законодавства). Митні правовідносини можуть бути врегульовані адміністративно-правовими, фінансово-правовими, цивільно-правовими, кримінально-правовими нормами. Наприклад, питання стягнення акцизного податку щодо ввезених в Україну товарів регламентуються Податковим кодексом України. При здійсненні правоохоронної діяльності посадовими особами митних органів застосовуються правила, передбачені

Кодексом про адміністративні правопорушення України та Кримінальним кодексом України. У зв'язку з цим відносини у галузі митної справи регулюються як нормами митного законодавства, так і положеннями різних галузей. Цей зв'язок відіграє суттєву роль у правовому регулюванні митних відносин.

Ще одним із основних специфічних рис митних правовідносин є те, що в основі даних відносин знаходиться фактор переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Відносини, які не пов'язані з таким переміщенням, не регулюються нормами митного законодавства. Також слід зазначити, що митні правовідносини носять майновий характер, оскільки пов'язані з переміщенням матеріальних благ (товари і транспортні засоби), у тому числі грошові кошти. Вони мають певну вартість і відносяться до речових об'єктів. Фактор переміщення обумовлює наділення їх характеристикою рухомого майна.

За своїм змістом митні правовідносини засновані на принципах владності і підпорядкування, і носять публічно-правовий характер. Дана ознака обумовлена характером повноважень митних органів, а також тим, що у їх діяльності переважають державні, а не приватні інтереси. У зв'язку з цим митні правовідносини є різновидом, насамперед, публічних, і їм властиві риси останніх. По-перше, у публічних правовідносинах суб'єкт прийняття обов'язкових рішень не пов'язаний згодою сторони, якій вони адресовані, і, як правило, вони виникають усупереч бажанню іншої сторони. По-друге, суб'єкти публічного права жорстко пов'язані законами. У публічних правовідносинах діє принцип «можна тільки те, що дозволено» і встановлюється вичерпний перелік повноважень. По-третє, для публічних правовідносин характерним є позитивне зобов'язання, що передбачає покладення на суб'єктів публічного права обов'язку діяти у певному напрямку для досягнення визначеної мети. По-четверте, публічні правовідносини часто регулюються нормами-заборами, які окреслюють сферу неправомірної поведінки, застерігаючи суб'єктів від неї¹².

Характерною рисою митно-правового регулювання є нерівність суб'єктів митних відносин. Юридична нерівність як риса митно-правового регулювання базується на нееквівалентній природі митних відносин, що відображаються у змісті та структурі прав та обов'язків суб'єктів митних відносин, коли відповідні суб'єкти за чинним законодавством мають юридично владні повноваження щодо інших. Держава або уповноважений нею митний орган реалізує свою компетенцію через владні повноваження, тоді як інша сторона реалізує правоздатність, яка за своїм змістом залежна від компетенції владної сторони митних правовідносин. Отже, переважна більшість митних правовідносин має імперативний характер. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зобов'язані виконувати владні приписи, що містяться в нормативно-правових актах, встановлених органами державної влади. З іншого боку ми можемо розглядати іншу частину відносин, що будуються на диспозитивному методі правового регулювання. Наприклад, це окремі аспекти взаємовідносин учасників зовнішньоекономічної діяльності з особами, що здійснюють діяльність у галузі митної справи (відносини митного брокера з особою, що переміщує товар, або відносини власника товару з митним перевізником), більшість з них регулюється цивільним правом (договір надання послуг з митного декларування, договір перевезення товарів, тощо).

Відносини у галузі митної справи опосередковані участю в них митних органів. У більшості випадків у митні правовідносини вступають митні органи. Однак, є ситуації, коли останні не є суб'єктом, обов'язково присутнім в тому чи

іншому зв'язку. Так, взаємовідносини підприємця, що переміщує товар через митний кордон, і кредитної організації, що залучена в якості гаранта у випадку забезпечення сплати митних платежів, не містять в якості сторони митний орган, але вступ у такий зв'язок цим органом опосередковано. В кінцевому випадку банківську гарантію приймає саме митний орган.

Таким чином, митні правовідносини характеризуються як індивідуалізовані, майнові, публічно-правові, імперативні, що охороняються від правопорушень засобами державного примусу. Відносини у галузі митної справи регулюються нормами різної галузевої належності, але за своєю сутністю однорідні, оскільки безпосередньо пов'язані з переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Всім цим відносинам властивий управлінський характер, пов'язаний з організаційною діяльністю митних та інших органів державної влади і у більшості випадків охоплюються адміністративно-правовим регулюванням. Однак, крім управлінських відносин, що за своєю сутністю відносяться до сфери виконавчої діяльності, серед відносин у сфері митного регулювання виділяють і інші, досить специфічні групи суспільних відносин, які і потребують регулювання нормами інших галузей права.

Враховуючи викладене, пропонується сформулювати авторське визначення митних правовідносин. На нашу думку, митні правовідносини – це врегульовані нормами різної галузевої належності суспільні відносини, засновані на принципах владності і підпорядкування, що виникають за участю митних органів у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Нажаль у Митному кодексі України відсутня основна конструкція митного законодавства «митні правовідносини» (визначення, особливості, тощо). Відсутність регламентування конструкції «митні правовідносини» у Митному кодексі України призводить до складності щодо визначеності кола відносин (необхідно враховувати їх різноманітність, складність та комплексність), які охоплюються митним законодавством. Тому даний факт необхідно віднести до недоліків юридичної техніки даного кодифікованого акту. У зв'язку з цим, вважаємо, за доцільне внести відповідні зміни до Розділу I Митного кодексу України.

Таким чином, митні правовідносини складаються з найрізноманітніших зв'язків, що істотно відрізняються один від одного, але пов'язані вони тим, що виникають у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

1. *Халфина Р.О.* Общее учение о правоотношении. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 6.
2. *Марченко М.Н.* Теории государства и права: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2004. – С. 585.
3. *Таможенное право России.* Общая часть. – М.: СПАРК, 1995. – С. 7.
4. *Габричидзе Б. Н.* Российское таможенное право. Учебник для вузов. – М.: Изд. НОРМА, 2001. – С. 35.
5. *Федотова І.О.* Митні правовідносини: поняття, склад, класифікація // Право та управління. – 2011. – № 2. – С. 372.
6. *Настюк В.Я.* Поняття і сутність митних правовідносин // Проблеми законності. – 2006. – № 80. – С. 93-99.
7. *Таможенное право: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / [М.М. Рассолов и др.]; Под ред. М.М. Рассолова, Н.Д. Эриашвили. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – С. 17.*
8. *Шматков И.И.* Таможенные отношения как специфический вид правовых отношений // Закон и право. – 2004. – № 7. – С. 36-39.
9. *Настюк В.Я.* Нормы митного права в системе социально-правовых регуляторов // Митна справа. – 2003. – № 5. – С. 3-6.
10. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и*

- А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 477. **11.** *Алексеев С.С.* Общая теория права: в двух томах. – М.: Юридическая литература, 1982. – Т. II. – С. 82.
- 12.** *Харитонова О.І.* Поняття і ознаки публічних правовідносин // Вісник академії правових наук України. – 2002. – № 1. – С. 39-40.